

Hana JADRNÁ MATĚJKOVÁ

„Vzdávej lékaři patřičnou úctu, neboť i jeho stvořil Hospodin.“

Tolerance v rámci kompetenčního sporu mezi porodními bábami a lékaři-porodníky v raném novověku?¹

Abstract: Tolerance in the demarcation dispute between midwives and men-obstetricians in the Early Modern Times?

The aim of the study is to outline relations between midwives and men-obstetricians during the Early Modern Times. They experienced various situations in their status negotiations, various kinds of conflicts as well as times of cooperation and mutual tolerance. The study is based on sources from the German territory. In this territory the extensive production of original obstetrical work as well as the general acceptance and the translations of foreign, especially French writings can be discovered.

Key words: midwife – the Early Modern Times – obstetrician – demarcation dispute

---

Porod a míra kontroly jeho průběhu se v poslední době těší velké pozornosti veřejnosti. Stává se kolbištěm, na němž se utkávají názory laiků – většinou (nastávajících) matek – i některých porodních asistentek a lékařů. Zatímco jedna strana usiluje o to, aby byla rodička vnímána jako individualita, která může plně rozhodovat o tom, jak bude s jejím tělem v průběhu porodu nakládáno, a může tedy i vznést konkrétní nároky na místo, okolnosti a osobu, jež bude při porodu asistovat, druhá strana hájí pozice lékařské vědy, jež je podle jejího názoru jediná schopna poskytnout rodičce tu nejvyšší péči vedoucí k eliminaci nebezpečí pro matku i dítě. Pokusy o vzájemný dialog stran různých se v nárocích a názorech na priority prozatím nebyly příliš úspěšné, drobné výpady proti odlišnému názoru oponentů jsou časté. Se zmíněným sporem úzce souvisí snaha verifikovat svá tvrzení pohledem do minulosti.

Historiografické pojetí dějin porodu bylo zprvu určováno linií dějin pokroku jako cesty ke zdokonalování a „ovládnutí“ porodního děje. Práce jsou většinou koncipovány v duchu pozitivního pohledu na fakt, že porodní báby jakožto tradiční pomocnice při porodu byly postupně vytlačeny do pozadí a jejich místo u lůžka rodících žen zaujali vzdělaní „profesionální“ muži-porodníci. V historiografické rekonstrukci minulosti tak vítězí

---

1 Studie vznikla s podporou grantu SGS č. FF_2012_065 *Tolerance – proměny teorie a praxe*.

pokrok nad tmářstvím, rodičkám je zajišťována kvalitnější péče, čímž se zlepšují vyhlídky na optimální průběh porodu.² Reakcí na toto pojetí byla kritika vycházející z různých pozic (feministické hnutí, radikální kritika lékařství a v neposlední řadě filozofie Michela Foucaulta), která dějiny porodu chápe jako dějiny moci – tu získávají díky svému akademickému vzdělání muži-porodníci, postupně vytlačující porodní báby a otevírající cestu k medikalizaci porodnictví.³ Tato koncepce vytváří dichotomické radikální protiklady: ženy versus muži, tradice versus věda, příroda versus technika.⁴ V posledních letech se především zásluhou zahraniční odborné historické produkce ukazuje, že problematika není tak přímočará, jak se snad mohla zdát. Porod, v jehož popředí v raném novověku stojí kulturní a sociální aspekty (rituály, zvyky ap.), byl různě vnímán a prožíván, jeho dějiny jsou tedy „mnohotvárnou historií kulturních řádů a sociálních praktik“.⁵ Mezi ženami-porodními bábami a muži-porodníky dochází v různých situacích k různým způsobům vyjednávání pozic, různým druhům konfliktů, ale i k případům spolupráce a vzájemné tolerance, jak se tato studie pokusí ukázat. Východiskem přitom budou prameny pocházející z německých oblastí, kde můžeme sledovat nejen velkou produkci původních porodnických děl, ale i bohatou recepci a překlady děl zahraničních, především pak francouzských.⁶

2 Typickým příkladem tohoto přístupu v českém prostředí je monografie o dějinách porodnictví z pera lékaře Antonína Doležala, viz Antonín DOLEŽAL, *Od babičství k porodnictví*, Praha 2001. Doležal byl společně s Vítězslavem Kuželkou a Jaroslavem Zvěřinou autorem výstavy *Evropa – kolébka vědeckého porodnictví*, která probíhala v Národním muzeu od 8. května do 30. srpna 2009. K výstavě byl vydán stejnojmenný doprovodný katalog, v jehož předmluvě je čtenář konfrontován s následujícími tvrzeními: „Lékaři jako by zbavili svět prokletí nemocí, poruch a handicapů. [...] Také v Evropě, kterou dnes vidíme jako kolébku moderního porodnictví, bývaly ještě poměrně nedávno okolnosti, spojené s otěhotněním, porodem a šestineděním, všelijaké. O větší či menší tragédie nebyvala nouze.“ Do aktuálního „kompetenčního sporu“ vnáší autoři svůj jasný pohled na věc: „Někteří rádo by odborníci se dnes staví proti takzvané medicinalizaci něčeho prý tak přirozeného, jako je těhotenství a porod. Vždyť podle jejich představ za normálních okolností není porod ničím patologickým, a proto asistenci lékaře nevyžaduje. Tato snaha po „odmedicinalizování“ porodnictví je hlubokým nepochopením historického vývoje této oblasti reprodukční medicíny. Bez usilovné snahy celých generací porodních asistentek, porodníků a pediatriů, pečujících o novorozence, bychom dnes možná neměli porodnice, za to však mnoho zklamaných a nešťastných lidí.“ Srov. Antonín DOLEŽAL – Vítězslav KUŽELKA – Jaroslav ZVĚŘINA, *Evropa, kolébka vědeckého porodnictví*, Praha 2009, Předmluva, s. 5.

3 Užitečný přehled o Foucaultových konceptech biomoci a medikalizaci společnosti viz Daniela TINKOVÁ, *Biomoc a „politická anatomie lidského a společenského těla“: Foucaultův koncept „biomoci“ ve vztahu k otázce modernizace státu, zrození humanitních věd a medikalizace společnosti na přelomu 18. a 19. století*, in: Lucie Storchová (ed.), *Conditio humana – konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Praha 2007, s. 115–135. Z Foucaultových konceptů Daniela Tinková vychází také v rozsáhlé monografii věnované profesionalizaci porodnictví v 18. a 19. století, srov. TÁŽ, *Tělo, věda, stát. Zrození porodnice v osvětské Evropě*, Praha 2010.

4 Srov. Jürgen SCHLUMBOHM, *Einleitung*, in: Týž (Hg.), *Rituale der Geburt. Eine Kulturgeschichte*, München 1998, s. 11–28, zde především s. 12–13.

5 Tamtéž, s. 13.

6 Do němčiny bylo kromě řady klasiků porodnické literatury jako Pierra Dionise, Françoise Mauriceaua či André Levreta přeloženo a několikrát vydáno (1619, 1626, 1628, 1644 a 1652) dílo francouzské písní porodní báby Louise Bourgeois.

Porodnictví spadalo dlouhou dobu do kompetence žen. Porodní báby získávaly své znalosti především praxí – většinou svoji profesní dráhu začínaly coby pomocnice u starších a zkušených bab, jež doprovázely při jejich návštěvách u těhotných, rodiček a šestinedělek, empirickou cestou nabývaly zkušenosti, a ty pak předávaly dál svým pomocnicím či dcerám.⁷ Velkou roli samozřejmě sehrával i fakt, že jako ženy mohly porodní báby zažít porody „na vlastní kůži“, mohly se tedy dokonale vcítit nejen do vnímání vlastního těla a jeho změn v průběhu těhotenství, ale i do pocitů, úzkostí a strachu rodiček při porodu. Další důležitou devízu porodních bab tvořila skutečnost, že se jednalo většinou o dobře známé ženy-sousedky, které se ve svých komunitách často těšily velké úctě a důvěře. Působení porodních bab v sobě spojovalo a kumulovalo řadu úkolů. Základ samozřejmě tvořila pomoc ženám v jejich těhotenství, při porodu, v šestinedělí a při péči o novorozence. Tento „řemeslný“ úkol pak doplňovaly další důležité funkce. Jednou z nejdůležitějších bylo oprávnění porodní báby poskytnout tzv. křest z nouze – pokud se zdálo, že dítě je natolik slabé, že nepřežije porod či zemře krátce po něm, mohla ho bába pokřtít a zajistit mu tak spásu.⁸ Zároveň porodní bába figurovala jako jakási terapeutka, jež rodičce během její těžké hodinky dodávala odvalu a poskytovala útěchu, iniciovala společné modlitby všech žen, účastnicích se porodu⁹ a při nejhorším scénáři připravovala ženu na tzv. dobrou smrt. Po porodu to pak nezřídka byla právě porodní bába, která nesla novorozene-

-
- 7 Předávání zkušeností probíhalo v drtivé většině případů ústně, jsou známy jen opravdu výjimečné případy, kdy matka-porodní bába zanechává své dceři, která po ní přebírá řemeslo, psaný návod a světuje jí své know-how. Takovou výjimkou je již zmiňovaná Louise Bourgeois a její dílo *Instruction à ma fille*. Srov. Françoise ROUGET – Colette H. WINN (edd.), *Louise Bourgeois, épouse Boursier. Récit véritable de la naissance de messeigneurs et dames les enfans de France, Instruction a ma fille*, Genève 2000.
- 8 Pojetí křtu z nouze se během konfesionalizačního období stalo jedním z jablek sváru teologických debat. Zatímco pro katolíky představoval křest jedinou možnost, jak dojít spásy, a bylo proto nutné ho provést za každou cenu, tedy i na ještě nenarozeném dítěti (in utero) či jeho částech, Luther poskytl rodičům, jejichž dítě by zemřelo bez křtu, útěchu v tom, že křest není nezbytnou podmínkou pro dojití spásy (dítě mohlo být pokřtěno tzv. modo extraordinario), a zavrhl praktiky křtění nenarozených dětí a jejich částí. Ani kalvinisté nepovažují provedení nouzového křtu za bezpodmínečnou cestu ke spáse, upírají ovšem možnost poskytnout takový křest porodním bábám jakožto ženám, které nejsou oprávněny ujmát se náboženských obřadů. Srov. Eckhard STRUCKMEIER, *Vom Glauben der Kinder im Mutterleibe. Eine historisch-anthropologische Untersuchung frühneuzeitlicher lutherischer Seelsorge und Frömmigkeit im Zusammenhang mit der Geburt*, Frankfurt am Main 2000, především s. 122–169.
- 9 Porod v raném novověku nebyl individuální a intimní záležitostí rodičky, naopak představoval kolektivní prožitek žen shromážděných kolem něj. Vytvářelo se jakési specifické ženské společenství, jehož pomyslnou hlavu tvořila porodní bába. Rodičku přicházely podpořit ženy z její rodiny či sousedky, jediným omezením pro přístup k porodu byla skutečnost, že žena musela být provdána. K ženskému společenství kolem porodu viz např. Eva LABOUVIE, *Andere Umstände. Eine Kulturgeschichte der Geburt*, Köln – Weimar – Wien 1998; TÁŽ, *Weibliche Hilfgemeinschaften. Zur Selbstwahrnehmung der Geburt durch Gebärende und ihre Hebammen in der ländlichen Gesellschaft der Vormoderne (16. – 19. Jahrhundert)*, in: Ulrike Jekutsch (Hg.), *Selbstentwurf und Geschlecht*, Würzburg 2001, s. 13–32.

ce ke křtu, neboť šestinedělka byla z veřejného dění přesunuta tzv. do kouta, kde probíhalo její očištění. Z naznačených úkonů, které porodní bábě příslušely, je patrné, že její funkce v raně novověké společnosti byla skutečně komplexní.¹⁰

Monopol bab v porodnictví zůstával hluboko do období raného novověku v podstatě nenarušen. Církev, vrchnost i města se sice snažila získat alespoň částečnou kontrolu nad jejich činností,¹¹ ve venkovských oblastech ovšem byla kontrola velmi nesnadná. Od 16. století se tématu porodnictví začínají věnovat i muži.¹² Samozřejmě v teoretické rovině, neboť přístup k porodu neměli. Podle různých nařízení měly porodní báby při komplikacích volat chirurga či lékaře, v praxi k tomu ovšem nedocházelo příliš často, navíc se pak jednalo spíše o chirurgické zásahy typu císařského řezu, který se prováděl na mrtvých ženách. Od 16. století tedy vydávají lékaři či intelektuálové pojednání pro těhotné, rodící a porodní báby, v nichž dokazují své znalosti o početí, prenatalním vývoji plodu a radí porodním bábám, jak se zachovat v různých situacích a při obrazech dítěte nesprávně sestupujícího porodními cestami.¹³ Autoři těchto tisků se jasně staví do pozice expertů na danou problematiku a legitimizují ji na základě svého akademického vzdělání a schopnosti hojně citovat antické i středověké porodnické autority. Proto není třeba osvědčit praktické zkušenosti s porody. Ačkoliv se v těchto dílech nezářídka objevují zmínky o špatném postupu porodních bab v tom či onom případě a jejich omyly jsou uváděny na pravou míru, nevyznívají tzv. příručky pro porodní báby z tohoto období vůči svým údajným adresátkám útočně či negativně. Naopak se zdá, že mnohé praktické postupy uváděné na jejich stránkách vycházejí z praxe porodních bab.

Rozklady mužů o porodu ovšem v této fázi zůstaly pouze na intelektuální rovině a nijak nenarušovaly výsadní postavení bab v pomoci těhotným, rodičkám a šestinedělkám a nezpochybňovaly jejich roli. Situace se začala měnit v druhé polovině 17. století – tehdy

10 Rolemi a postavením porodní báby v raně novověké společnosti se autorka studie zabývala ve své nepublikované diplomové práci. Hana MATĚJKOVÁ, *Role a postavení porodní báby v raně novověké společnosti ve světle naučných, lékařských a církevně normativních pramenů*, Olomouc 2009.

11 Ať už církevními nařízeními jak správně křtít, přísahami porodních bab či řády pro porodní báby. Pro německé prostředí existují velmi užitečné přehledové práce, např. Georg BURCKHARD, *Die deutschen Hebammenordnungen von ihren ersten Anfängen bis auf die Neuzeit*, Leipzig 1912. Jedním ze základních požadavků na městské porodní báby je povinnost složit zkoušku u místního chirurga.

12 První porodnickou příručkou byl spis Eucharie RÖSSLINA, *Der schwangern Frauen und hebammen Rosegarten*, Straßburg 1513. V českém prostředí se v průběhu 16. století objevil nejen překlad tohoto díla pod názvem *Knihla lékařství mnohých v stavu manželském potřebných, těhotných žen a porodních bab ruozenná zahrádka*, Olomouc 1558, ale i původní dílo Matouše WOLKENBERGERA *Z WOLKENBERKU, Zahrádka růžová žen plodných*, Praha 1577.

13 Je ovšem otázkou, pro koho byly tyto příručky vlastně určeny a zda měly opravdu ambice být používány jako učebnice pro porodní báby. K otázce recipientů těchto příruček srov. Radka MARKOVÁ, *Porodní příručky jako pramen poznání těhotenství a porodu v raném novověku*, in: Jiří Kubeš – Radmila Pavlíčková (edd.), *Šlechta mezi realitou a normou. Miscellanea ze studentských prací k dějinám raného novověku*, Olomouc – Pardubice 2008, s. 37–62.

muži-chirurgové více pronikají k porodům a začínají se výrazněji vymezovat nejen vůči porodním bábám, jejichž schopnosti a dovednosti se snaží napravit a zlepšit radami ve svých dílech, ale i vůči autorům staršího období a jejich spisům. Tak Christoph Völter, osobní chirurg württemberských knížat a učitel porodnictví, hodnotí roku 1687 starší autory následujícím způsobem: „[...] *ten, kdo se chce odvážit napsat knihu pro porodní báby, [...] musí se to, co píše, sám dozvědět a zjistit, musí vycházet z vlastní zkušenosti a znalosti a ne z [cizího] mínění nebo z doslechu, jak to činili mnozí autoři knih pro porodní báby, kteří tu záležitost dělali tak snadnou, že by si čtenář mohl myslet, že se dá dítě v matčině těle otáčet a posouvat, jako by to bylo pouhé vejce.*“¹⁴ A pokračuje uvedením několika případů popsanych ve starší porodnické literatuře, které jsou podle jeho názoru důkazem toho, že člověk, který uděluje podobné rady, „*takových dětí vytáhl jen málo nebo vůbec žádné.*“¹⁵ V této fázi na sebe začínají narážet názory jednotlivých lékařů a chirurgů koncipujících návody pro porodní báby. Jednak se literárně vyjadřují chirurgové, kteří mají jako zmínovaný Christoph Völter blízko k praxi a (alespoň pokud autorům budeme věřit pochvalné pasáže v předmluvách k jejich dílům) bohaté zkušenosti, jednak akademicky vzdělaní lékaři, již jsou od praxe odtrženi a zůstávají v zajetí teoretických představ o porodech.¹⁶ V dílech lékařů-akademiků se také už v druhé polovině 17. století objevuje terminologie spojená s patologizací porodu, plně rozvinutou o století později – rodička je označována jako pacientka, její těhotenství jako nemoc a poporodní fáze jako uzdravování.¹⁷

Od konce 17. století již můžeme mluvit o pozvolném nástupu tzv. kompetenčního sporu mezi porodními bábami a lékaři. Zásadní změnu oproti staršímu období představuje skutečnost, že příručky pro porodní báby přestávají být výlučně teoretické, tzn. založené na teoretických znalostech bez opory v osobní praxi autorů těchto spisů. Jaký je ovšem vzájemný vztah porodních bab a lékařů a chirurgů v tomto období, kdy muži sice postupně pronikají na pole porodnictví, není ale ještě vybudována pevná základna v podobě systematické univerzitní výuky oboru? Zde je třeba zohlednit fakt, že většinu informací

14 Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel (dále jen HAB), sign. M: Mr 254, Christoph VÖLTER, *Neueröffnete Hebammen-Schul*, Stuttgart 1687, Vorrede deß Autoris. An den günstig- und treugesinnten Leser, nepag.

15 Tamtéž.

16 Tito lékaři sepisují pojednání pro porodní báby často z popudu vrchnosti. Příkladem může být dílo arnstadtského schwarzburského osobního lékaře Johanna Georga Sommera. Sommer vystudoval medicínu v Jeně a až do své smrti byl členem Císařské akademie přírodovědců. V předmluvě svého spisu *Nothwendiger Hebammenunterricht* z roku 1676 hierarchizuje Sommer praktické zkušenosti a teoretické znalosti následujícím způsobem: „[...] *leckerá porodní bába si ještě myslí, že znalosti porodní báby nemusí pocházet z knih nebo ústního vyučování, ale že se je člověk naučí cvikem, protože prý výuka vychází z cviku [...] a musí pak být cvikem a dílem samotným potvrzena.*“ Srov. HAB, sign. Xb 2013, Johann Georg SOMMER, *Nothwendiger Hebammenunterricht*, Arnstadt 1676, Předmluva, nepag.

17 Srov. tamtéž.

se o porodních bábách dozvídáme nepřímou, a to zpravidla ze stránek muži koncipovaných příruček určených bábám. Jen malý zlomek porodních bab byl schopen vyjádřit svůj názor písemnou formou.¹⁸ Tvrzení, že lékaři se neustále snaží porodní báby zdiskreditovat a vedou proti nim jen očerňující kampaň a že porodní báby ostře reagují na výpady lékařů, by bylo příliš zjednodušené. Na základě analýzy pramenů lze vysledovat několik poloh vztahu těchto dvou skupin, pohybujících se od známek kooperace a uznání přes toleranci až po konflikty a vyhrocené soudní spory.

Slov uznání na adresu práce porodních bab je sice poskrovnu, nelze je ovšem zcela ignorovat. Příklad vstřícného přístupu lékaře k bábě nalezneme v díle švédského lékaře Johana von Hoorn.¹⁹ Vzdělání získal studiem medicíny, dva roky pak pobýval v Paříži, kde se učil od porodních bab a získával zkušenosti. Hoorn je autorem prvního pojednání o porodnictví ve Švédsku. Jeho příručka pro porodní báby je vystavěná na principu otázek a odpovědí, k nim je pak ještě „pro větší osvětlení“²⁰ připojeno třicet případů těžkých porodů s vysvětlením postupu. V rámci desátého případu se Hoorn zmiňuje o porodní bábě Justine Siegemund a jejím spisu *Chur-Brandenburgische Hoff-Wehe-Mutter*.²¹ Svůj exkurz o pruské bábě zahajuje slovy: „Protože je jinak hezká a poučná kniha *Die Chur-Brandenburgische Hoff-Wehe-Mutter* v rukou jak nezkušených tak zkušených lidí a může se do nich dostat, chci při této příležitosti těm nezkušeným jako varování vyprávět, co se událo mezi matkou tohoto dítěte (jak se sama nazývá), zesnulou paní Justine Siegemundovou, a mnou.“²² Když se mu kniha slavné porodní báby poprvé dostala do rukou a on ji „s velkou dychtivostí“²³ přečetl, všiml si, že při způsobu obracení dítěte tak, aby do porodních cest sestoupilo nožičkami, který Justina prováděla, docházelo ve všech případech k narození mrtvého dítěte. Hoorn vyhodnotil tyto případy a nabídl řešení, které Justině představil v jí adresovaném dopise. Zároveň ji upozorňuje, že ve své učebnici neuvádí způsob, jakým pracuje s rukama dítěte při tomto obratu. Justina Hoornovi na jeho dopis odpovídá²⁴ – jejím záměrem nebylo knihu napsat pro začátečníky nebo učedníky, ale pro porodní báby,

18 Patří mezi ně například již zmiňovaná Francouzka Louise Bourgeois, její krajanka Angélique du Coudray, pruská porodní bába Justine Siegemund či Angličanka Jane Sharp.

19 Švédsky vyšlo jeho dílo pod názvem *The twenne gudfruchtige, i sitt kall trogne och therföre af Gudi wäl belönte jordegummor Siphra och Fua*, Stockholm 1715. Do němčiny bylo přeloženo a vydáno roku 1737. Viz HAB, sign. M: Mr 143, Johan von HOORN, *Die zwo um ihrer Gottesfurcht und Treue willen von Gott wohlbelohnte Weh-Mütter Siphra und Pua*, Leipzig 1737.

20 Tamtéž, s. 160.

21 Justine SIEGEMUND, *Die Chur-Brandenburgische Hoff-Wehe-Mutter*, Cölln an der Spree 1690.

22 J. von HOORN, *Die zwo um ihrer Gottesfurcht und Treue willen von Gott wohlbelohnte Weh-Mütter*, s. 208–209.

23 Tamtéž, s. 209.

24 Hoorn si jejího dopisu očividně velmi vážil, jak dokazuje v dalších řádcích svého spisu pro porodní báby: „[...] dostal jsem od ní odpověď a její dopis dosud mám a uchovávám mezi svými cennými věcmi [Praetiosis, pozn. autorky] na památku“. Tamtéž, s. 210.

kteří jsou v porodnickém umění poněkud zkušené, proto se o práci s rukama dítěte při řečeném obratu nezmiňuje jakožto o obecně známé věci. Protože je její kniha rozebrána a je o ni stále zájem, ukáže v novém vydání postup při takovém obratu přesně. Hoorn dále uvádí, že po nějaké době objevil nové vydání v knihkupectví a po jeho prolistování zjistil, že náprava nebyla zjednána a mědiryty ukazují stále stejnou chybu. Poté vysvětluje, proč děti při tomto obratu umírají a uvádí postup na pravou míru. Ani tato situace ovšem u švédského porodníka nezavdává příčinu pro to, aby vinu svedl na porodní bábu a demonstroval její neznalost a neschopnost: „*Neříkám to k její škodě a pomlouvání, protože vůči této zemřelé paní stejně jako její knize chovám větší vážnost, než aby mě napadlo něco podobného, ale proto, že na tom visí život mnoha lidí, jsem kvůli svědomí nemohl opomenout varovat začátečníky a nezkušené před tímto smrtelným obratem* [Handgriff, pozn. autorky].“²⁵ Z této relativně krátké pasáže, v níž se Hoorn zabývá pruskou porodní bábou a jejím dílem, vyplývá hned několik zajímavých skutečností. Lékař zde spisu porodní báby věnuje pozornost a vyjadřuje se k němu pozitivně použitím adjektiv „*hezký*“ a „*poučný*“. Způsob čtení tohoto spisu („*dychtivě*“) dojem z čtenářova zaujetí knihou ještě umocňuje. Velmi unikátní je pak nastínění probíhajícího písemného styku mezi lékařem a porodní bábou – Hoornův přístup naznačuje, že Justinu Siegemund považuje téměř za rovnocenného partnera v diskusích o „*odborných*“ porodnických záležitostech, s nímž je ochoten vejít do korespondenční debaty. Porodní bába zde tedy není prezentována jako neznalá žena, která svým špatným a neumělým přístupem může porod obrátit v tragédii, ale naopak jako znalkyně a „*expertka*“ ve svém oboru. Zmínka o uložení dopisu od porodní báby mezi vlastní „*cennosti*“ dokresluje Hoornův obraz jako lékaře, ochotného pro „*dobro věci*“ spolupracovat s porodní bábou, kterou nesnižuje na „*špatnou řemeslnici*“.

Hoornův případ ukazuje, že lékaři ve svých knihovnách mívali spisy píšících porodních bab a četli je. Další důkaz tohoto tvrzení podává předmluva k německému vydání spisu již několikrát zmiňované francouzské porodní báby Louise Bourgeois z roku 1644. Nakladatel Matthäus Merian ve své předmluvě ke čtenáři uvádí, že se k němu dostala mistrovská díla lékařské literatury patřící dříve věhlasnému lékaři Casparu Bauhinovi²⁶ a zemřelému knížecímu chirurgovi Wilhelmu Fabriciovi,²⁷ mezi nimiž byla velmi užitečná knížka pro porodní báby od paní Luoise Bourgeois, přeložená z francouzštiny do něm-

25 Tamtéž, s. 211. V německých či do němčiny přeložených dílech porodnické literatury se často setkáme s pojmy *Handgriff* a *Angriff*. Ačkoliv vytržené z kontextu působí jako synonyma, je třeba rozlišovat jejich význam. Termín *Handgriff* označuje vsunutí celé ruky do dělohy (většinou za účelem obrácení dítěte při těžkých porodech), zatímco *Angriff* je třeba chápat jako ohmatání děložního hrdla dvěma prsty. K práci s těmito termíny u Justine Siegemund srov. Waltraud PULZ, *Gewaltsame Hilfe? Die Arbeit der Hebamme im Spiegel eines Gerichtskonflikts (1680–1685)*, in: J. Schlumbohm (Hg.), *Rituale der Geburt*, s. 68–83, zde především s. 75.

26 Caspar Bauhin (1560–1624), profesor anatomie na basilejské univerzitě a botanik.

27 Wilhelm Fabry, známý jako Guilhelmus Fabricius Hildanus (1560–1634), německý chirurg.

činy. Tato kniha se ukázala být „*tak užitečná a žádaná, že se exempláře prodaly a byla potřeba ji znovu vydat, přičemž se budeme snažit tento tisk vydat v takové podobě, v jaké byl před nedávnem vyhotoven exemplář v Paříži, na mnoha místech opravený a rozšířený*“.²⁸ Učebnice je shledána ojedinělým dílem, jemuž podobné zatím v němčině nebylo vydáno, a měla by sloužit všem ženám, které si říkají porodní báby, aby se z ní učily. V tomto případě mohla pro zařazení učebnice napsané porodní bábou do knihovny lékaře hrát velkou roli skutečnost, že manželka výše zmíněného chirurga Fabricia Hildana Marie Colinetová působila jako porodní bába,²⁹ jak ale ukazuje Hoornův příklad, i lékaři měli na příručkách psaných bábami zájem.

Případ reprezentovaný Hildanem a jeho ženou patří k dalším dokladům kooperace chirurgů a porodních bab. Pokud manžel působil jako chirurg, mohla se od něj jeho žena učit a pomáhat mu v jeho praxi. V jeho nepřítomnosti pak manželka mohla částečně zastoupit či jako porodní bába sama praktikovat a uplatňovat své znalosti rozšířené o chirurgické know-how. Takovou porodní bábou byla i Barbara Wiedemann – přísežná bába v Augsburgu a představená místních bab. Měla pověst šikovné a uznávané „hebamky“ a je známa především zlepšením některých operačních technik a porodnických nástrojů. To vše jí umožnilo manželství s místním chirurgem, od něhož, jak sama přiznává, získala své znalosti. Barbara Wiedemann je další z oněch mála píšičích porodních bab, je autorkou učebnice pro porodní báby *Kurtze Anweisung christlicher Hebammen*, vydané poprvé v Augsburgu roku 1735.³⁰ V té době už v praxi ve městě působila nejspíš 19 let, předtím byla činná jako porodní bába na venkově, jak lze odvodit z jejího textu. Na příkladu Barbary Wiedemann je možné demonstrovat skutečnost, že vztahy mezi ženami pomáhajícími při porodu a muži zasahujícími do oblasti porodnictví je třeba chápat na několika rovinách. První rovinu tvoří vztah porodní bába – chirurg. Tento vztah je u augsburské báby vnímán jako pozitivní, a to už z důvodu, že chirurgem je její manžel. Vděčí mu nejen za to, že od něj získala všechny potřebné a nutné znalosti, které je za všech okolností třeba vyžadovat od každé křesťanské, svědomité, rozumné a zkušené porodní báby dobře znalé praxe, ale i za možnost vydat svou učebnici pro báby – Barbara označuje za pisatele díla svého manžela („*přiznávám, že jako většina ženského pohlaví jsem od Boha nedostala talent sepisovat knihy*“),³¹ ačkoliv ho ale fyzicky nepíše, je jeho autorkou.³²

28 Louise BOURGEOIS, *Hebammen Buch*, Hanau 1644, Matthaei Merians Vorrede an den Leser, s. 4.

29 Srov. Erich HINTZSCHE, *Guilelmus Fabricius Hildanus 1560–1634*, Hilden 1972.

30 HAB, sign. M: Mr 260, Barbara WIEDEMANN, *Kurtze Anweisung christlicher Hebammen*, Augsburg 1735. Učebnice patřila zřejmě k oblíbeným, neboť roku 1751 se nakladatel rozhodl ji vydat znovu.

31 Tamtéž, Vorrede an alle Christliche und Lehr-begierige Hebammen, nepag.

32 „*Co jsem z Boží dobroty zadarmo získala, jsem zde nechala z dlužné křesťanské lásky sepsat svým dříve jmenovaným manželem pro dobro především toho bližního, který v těchto věcech trpí nouzí, a chci to tím opět zadarmo veřejně poskytnout.*“ Tamtéž.

Druhou rovinu vztahu představuje vztah porodní bába – lékař. Ačkoliv svou předmluvu ke všem křesťanským a učení chtivým porodním bábám začíná Barbara Wiedemann citátem z biblické Knihy Sírachovcovy, který je uveden v názvu této studie³³ a navozuje dojem autorčiny pokorné úcty vůči lékařům, pouští se na stránkách své učebnice pro porodní báby do otevřeného sporu s učenými lékaři, a to ohledně podávání léků pro tišení bolesti v průběhu porodu a v šestinedělí. Nebojí se při tom citovat lékařské autority, které zastávají opačný názor než kritici tohoto postupu: „[pilulky pro tišení bolesti] jsou některými učenými nejen jen tak zavrhovány, ale i naprosto neoprávněně nenáviděny, pronásledovány a zlořečeny. Ovšem pan doktor Henricus a Deventer, který snad i u učence projde, takové pilulky tlumící bolest ve svém vydaném díle *Hebammen-Licht* vřele doporučuje. Podle mého by bylo nejlepší, kdyby se takoví muži nejprve sami probudili ze svých učených snů, než zavrhnou něco, co jim je ve skutečnosti a popravdě zcela neznámé.“³⁴ Další autority podporující Barbařino přesvědčení o užitečnosti léků pro tišení bolesti a o tom, že by se lékaři měli učit od znalých žen, jsou uvedeny hned vzápětí. Jsou to Hippokrates, doktor Friedrich Hoffmann (lékař v Halle) i „nabubřelý“³⁵ Galenos. Díkce spisu *Kurtze Anweisung christlicher Hebammen* je velmi didaktická, Barbara Wiedemann chce předat své znalosti a zkušenosti co nejdokonaleji, přitom se ovšem nijak nevyvyšuje nad své kolegyně. Text je protkán oslovením a zvoláními „nejmilejší sestry“ („*liebste Schwestern*“) a předmluva určená porodním bábám zakončena slovy „*vaše v Bohu upřímná přítelkyně a sestra, Barbara Wiedemannová, spolu-bába*“.³⁶ Ačkoliv autorka spisu získala takové znalosti a zkušenosti, že chce svým spisem vzdělávat porodní báby, nelegitimizuje ji tato skutečnost k tomu, aby si přisvojila místo vyšší autority a odtrhla se od společenství svých kolegyně. Naopak si je plně vědoma toho, že tou nejvyšší autoritou je Bůh, na jehož odměnu se mohou svědomité porodní báby spolehnout.³⁷

Jak bylo naznačeno výše, nezdráhaly se některé porodní báby (především pak ty píšící) vyjádřit svůj názor a bojovat za „svou“ pravdu či se bránit proti osočování ze strany léka-

33 Sír 38, 1: „Vzdávej lékaři patřičnou úctu, protože ho potřebuješ, neboť i jeho stvořil Hospodin.“ Citováno podle ekumenického překladu.

34 B. WIEDEMANN, *Kurtze Anweisung*, s. 111.

35 Tamtéž, s. 112.

36 Tamtéž, Předmluva, nepag.

37 Zde je jako protipól k výše uvedenému biblickému citátu o úctě vůči lékaři postaven citát jiný, hovořící o zásluhách porodních bab. Jedná se o text 2. knihy Mojžíšovy, kapitola 1, 15–21: „*Egyptský král poručil hebrejským porodním bábám, z nichž jedna se jmenovala Šifra a druhá Púa: „Když budete pomáhat Hebrejkám při porodu a při slehnutí zjistíte, že to je syn, usmrťte jej; bude-li to dcera, aťsi je naživu.“ Avšak porodní báby se bály Boha a rozkazem egyptského krále se neřídily. Nechávaly hochy naživu. Egyptský král si porodní báby předvolal a řekl jim: „Co to děláte, že necháváte hochy naživu?“ Porodní báby faraónovi odvětily: „Hebrejky nejsou jako ženy egyptské; jsou plně života. Porodí dříve, než k nim porodní bába přijde.“ Bůh pak těm porodním bábám prokazoval dobrodiní a lid se množil a byl velmi zdatný. Protože se porodní báby bály Boha, požehnal jejich domům.“ Citováno podle ekumenického překladu.*

řů, někdy dokonce před soudem. Justine Siegemund byla jednou z nich. Do situace, kdy musela bránit svou čest coby odbornice proti výpadům ze strany lékařů, se dostala hned několikrát. Poprvé se jednalo o případ, který v září roku 1680 rozpoutal lehnický městský lékař Martin Kerger.³⁸ Kerger podal na radnici stížnost, v níž obviňuje Justinu působící v té době v Lehnici jako porodní bába z násilných porodnických technik a svévolného urychlování porodu. Justina posléze podala na Kergera žalobu pro urážku. Rozhořel se soudní spor, který měl relativně dlouhý průběh a v němž se Justina snažila ospravedlnit se a neztratit svou dobrou profesionální pověst. Jako svědkyně si proto pozvala několik žen, kterým pomáhala v průběhu porodu, aby posoudily míru jejich násilných zásahů do porodního děje a své pocity při tom.³⁹ Soudní protokoly se dochovaly a představují dnes jednu z mála možností jak nahlédnout do myslí samotných žen-rodíček, jejich pocitů a vnímání pomoci ze strany porodní báby. Nechme ovšem výpovědi svědkyň stranou a zaměřme se na hlavní kontroverze, které lze vypozaovat ve vystoupení žalobce Kergera a žalované porodní báby Justiny Siegemund. Obecně lze konstatovat, že základní obvinění, vznášena lékaři proti porodním bábám a opakující se jako *topoi* v jednotlivých pojednáních o těhotenství a porodu i učebnicích pro báby, jsou buď obvinění z netečnosti a liknavosti na jedné straně, nebo přílišná horlivost a násilné porodnické techniky na straně druhé. Slovy Jürgena Schlumbohma, ať se porodní bába zachová, jak chce, vždy je to špatný přístup.⁴⁰ V tomto soudním sporu je Justina obviněna z toho, že příliš brzkým protržením vaku blan a vyvoláním odtoku plodové vody s následným obrácením dítěte do polohy koncem pánevním urychluje porod před správným časem. Lékař je přesvědčen o tom, že porod by měl probíhat přirozeně, tedy že porodní bába by měla čekat a nechat přírodu vykonat své dílo. Zdá se, že Kerger příliš lpí na představě o léčivé síle přírody a nezohledňuje specifika jednotlivých případů. Oproti tomu Justina volí postup případ od případu, ne vždy je podle jejího uvážení dobré spoléhat na přírodu. Ve své podstatě je tedy porodní bába progresivnější než lékař, který se přiklání k stále jednotnému schématu průběhu porodu (vyčkávání a zdůrazňování přirozeného děje bez vnějších zásahů). Přesto ovšem bába postupuje tradiční cestou – vysvětlení jednotlivých obrátů dítěte nalezneme už v první raně novověké příručce tzv. pro porodní báby od Eucharia Rösslina. Druhý případ, kdy se Justina musí hájit proti obvinění lékaře, představuje její literární spor s doktorem Andreasem Petermannem z univerzity v Lipsku. Ten ve svém díle *Gründ-*

38 Případem se obsírně zabývá Waltraud Pulz ve své výše zmiňované studii, viz W. PULZ, *Gewaltsame Hilfe?*

39 Justina tento soudní spor i deset výpovědí později zakomponovala do své učebnice *Die Chur-Brandenburgische Hoff-Wehe-Mutter*.

40 Viz Jürgen SCHLUMBOHM, „Die edelste und nützlichste unter den Wissenschaften“: *Praxis der Geburtshilfe als Grundlegung der Wissenschaft, ca. 1750–1820*, in: Erich Bödeker (Hg.), *Wissenschaft als kulturelle Praxis 1750–1900*, Göttingen 1999, s. 275–297, zde s. 283.

liche Deduction vieler Handgriffe Justinu a její spis podrobil kritice a označil její postupy za nesmyslné a dokonce nebezpečné.⁴¹ Pruská „hebamka“ reaguje vydáním obranného spisu *Wider Herrn D. Andreae Peterman*.⁴² Jak ukazuje stejný rok vydání obou titulů, literární přestřelka mezi lékařem a porodní bábou byla velmi intenzivní.

Čím více se budeme v čase posouvat hlouběji do 18. století, tím bude patrnější, že to, co se dříve objevovalo v lehkých náznacích, tedy vzájemné kontroverze mezi porodními bábami a nastupujícími lékaři-porodníky, je stále častější, tzv. kompetenční spor se zintenzivňuje. Na evropských univerzitách se okolo poloviny 18. století poprvé objevuje možnost studia porodnictví.⁴³ Vznikají rovněž kurzy pro porodní báby, které jsou vedeny akademicky vzdělanými porodníky. Bez jejich absolvování a řádně doložené zkoušky je výkon praxe porodních bab vystaven sankcím. Akademická produkce „profesionálních“ odborníků na porodnictví začíná představovat výrazný předěl v dosavadním pohledu na rodičku i v samotném postavení a chápání řemesla porodních bab. Daleko intenzivněji než dříve se projevuje rozdíl mezi oběma koncepcemi. Porodní báby disponují empiricky získanými znalostmi, které nasbíraly během své dlouholeté praxe i eventuálními vlastními porody, takže právě je bychom mohli označit za „profesionálky“. Jejich hlavním nástrojem jsou ruce – porodní bába byla schopná „pouhým“ omakáním břicha určit polohu dítěte, zároveň dovedla zvládnout i obracení plodu při těžkých porodech. Lékaři, definující sami sebe jako profesionály, jsou akademicky vzdělaní muži s teoretickými znalostmi anatomie a fyziologických změn v průběhu těhotenství a porodu. Chybí jim praxe, ale díky vysokoškolským znalostem se cítí být povoláni poučit „nevzdělané“ porodní báby o správném postupu při pomoci u porodu tak, jak se o něm učili během svých studií. Muž-porodník je spojován s chirurgickými nástroji, především pak s porodnickými kleštěmi. Zároveň dochází ke kategorizaci porodů na základě anatomických a fyziologických hledisek. Tak porodníci rozlišují porody lehké a těžké, přirozené a nepřirozené. Další *novum*, které s sebou rozvoj akademického porodnictví přináší, je patologizace těhotenství a porodu, které jsou chápány jako nemoci a jsou provázány úsilím porodníků dostat nevyzpytatelný porod pod kontrolu.⁴⁴ Snahou těchto „nových“ porodníků je učinit z porod-

41 Andreas PETERMANN, *Gründliche Deduction vieler Hand-Griffe, die in dem Buche Die Chur-Brandenburgische Hoff-Wehe-Mutter genannt...*, Cölln an der Spree 1692.

42 Justine SIEGEMUND, *Wider Herrn D. Andreae Peterman, Anaton. & Chirurg. P. P. Ordin. auf der Universität Leipzig...*, Cölln an der Spree 1692.

43 Jako první se porodnictví vyučovalo v porodnickém kurzu ve Štrasburku (1728), následovala Paříž (1745) a o něco později Göttingen (1751). Ve Vídni vznikla katedra porodnictví roku 1754, pražská univerzita pak porodnickou katedru otevřela v roce 1759.

44 Jürgen SCHLUMBOHM, *Ledige Mütter als „lebendige Phantome“ – oder: Wie die Geburtshilfe aus einer Weibersache zur Wissenschaft wurde*, in: Cornelia Duwe (Hg.), *Göttingen ohne Gänselesel. Texte und Bilder zur Stadtgeschichte, Gudensberg – Gleichen 1988*, s. 150–163, zde především s. 157.

nictví vědu hodnou akademické pudy. Proto se v jejich spisech začíná objevovat rozlišení pojmů – v německém prostředí jsou používány termíny „*Entbindungskunst*“ a „*Geburtshilfe*“ s přívlasktem „*allgemeine*“ – a s tím bezprostředně související rozdělení sfér působnosti porodních bab a porodníků. Pomoc porodních bab nesoucí označení „*allgemeine Geburtshilfe*“ začíná být omezována na přirozené nebo fyziologické porody a na minimum se redukuje oprávnění bab podávat rodičkám léky. Oproti tomu je vyšší porodnické umění („*Entbindungskunst*“), také nazývané jako vědecké porodnictví, vyhrazeno pro patologické porody vyžadující zásah nástroji či jinou operaci.⁴⁵ Období překotného rozvoje „vědeckého“ porodnictví je charakterizováno vynálezy celé řady porodnických nástrojů určených k operativním zákrokům, ale i k zlepšení diagnostiky vnějšími a vnitřními vyšetřeními. Téměř každý z významných akademických „profesionálů“ zdokonaluje nějaký nástroj, který pak nese jeho jméno.⁴⁶

Akademicky vzdělaní lékaři-porodníci od poloviny 18. století produkují obrovské množství učebnic pro porodní báby, ve kterých je seznamují se správným postupem v různých situacích, jež mohou během porodu nastat. Lékařům ovšem prozatím nejde o to vytlačit porodní báby z jejich pole působnosti a monopolizovat porodnictví, daleko spíše jsou vedeni snahou etablovat se jako nadřizené autority, kontrolovat a vzdělávat báby podle svého mínění a hierarchizovat vztahy uvnitř porodnictví.⁴⁷ Své výlučnosti a kvality svých schopností si byli porodníci dobře vědomi. Výmluvný je citát zakladatele göttingenské porodnické školy Johanna Georga Roederera: „*Jak žalostný je pohled na křehkou ženu, která se koupe ve vlastní krvi! [...] Jak strašné je, když dítě bez jediného pohybu visí z těla! [...] Těmto zlům předchází zkušený porodník, zmenšuje je, dokonce je odstraňuje. [...] Přilétne jako spásný anděl [...], zachrání matce a dítěti život. [...] může jedním úkonem často zachránit dva životy.*“⁴⁸

45 Srov. Katja REGENSPURGER, *Die Frau als Gegenstand der Geburtshilfe: Accouchierhauspolitik und weibliches Selbstverständnis um 1800*, in: Julia Frindte – Siegfried Westphal (Hg.), *Handlungsspielräume von Frauen um 1800*, Heidelberg 2005, s. 77–90, zde především s. 80.

46 Ať už se jedná o Levretovy kleště, Osiandrovky kleště, Steinovo porodní křeslo atd. K tomu srov. tamtéž.

47 Viz Marita METZ-BECKER, *Von der „Weiberkunst“ zur „Kunsthilfe“: Zur Medikalisation und Pathologisierung der Geburt im 19. Jahrhundert*, in: Kornelia Grundman – Irmtraut Sahmland (Hg.), *Concertino: Ensemble aus Kultur- und Medizingeschichte. Festschrift zum 65. Geburtstag von Prof. Dr. Gerhard Aumüller*, Marburg 2008, s. 138–148, zde především s. 148.

48 Johann Georg ROEDERER, *Oratio de artis obstetriciae praestantia, quae omnino eruditum decet, quin imo requirit* [O znamenité hodnotě porodnictví, které se zcela hodí pro učence, dokonce učence vyžaduje], Göttingen 1752; citováno podle Jürgen SCHLUMBOHM, *Mütter und Kinder retten. Geburtshilfe und Entbindungshospitäler im 18. und frühen 19. Jahrhundert – europäische Netze und lokale Vielfalt*, in: Hans Erich Bödeker – Martin Gierl (Hg.), *Jenseits der Diskurse. Aufklärungspraxis und Institutionenwelt in europäisch komparativer Perspektive*, Göttingen 2007, s. 323–344, zde s. 323.

I v této situaci se vytvářejí různá pole tolerance či konfliktů na různých úrovních. Kontroverze nevznikají jen mezi porodními bábami a akademickými porodníky, ale také mezi lékaři-akademiky a chirurgy či lékaři působícími mimo univerzitní sféru i – hlavně ve venkovských oblastech – mezi tzv. zkoušenými a nezkoušenými porodními bábami. Ani konfliktní pole mezi porodními bábami a porodnickými „profesionály“ není jednotné. Jiná je situace pro báby účastnící se porodnických kurzů, které musí jasně dodržovat hierarchizované vztahy a zaujímat podřízenou roli. Jiným způsobem se pak vyjednává v soukromé praxi porodníků. Zde má stále ještě (na rozdíl o porodnických klinik) hlavní slovo rodička, jež si vybírá, komu se při svém porodu svěří do péče, zda to bude známá a „prověřená“ bába, nebo muž-porodník, vzbuzující často pocity studu a strachu z nástrojů, především pak kleští. Musí zde dbát především na zachování odstupu a na to, aby byl dostatečně taktní. Špatný či neomalený postup by ho mohl stát respekt veřejného mínění.

Na stránkách učebnic pro báby jsou používány různé strategie naznačující autorovo individuální chápání konstelace sil. Polohy dikce se zde pohybují od extrémně kritického vymezení se z pozice nenapadnutelné autority vůči porodním bábám, ale i chirurgům a starším autorům přes jakousi „pseudotoleranci“ vycházející z autorovy strategie neočerňovat přímo, ale jaksi podprahově, až po mimoděčné náznaky určitých sympatií vůči porodním bábám. Svou roli samozřejmě hraje i vlastní identita lékaře – u akademických porodníků lze očekávat spíše snahu výrazně se vymezit, u mimouniverzitních lékařů může být míra tolerance vzhledem k jejich většímu sejetí s každodenní realitou vyšší.

Předkládaná studie se pokusila naznačit, že kompetenční spor mezi porodními bábami a lékaři-porodníky v raném novověku nelze chápat jako jednotlivý proces spočívající v řadě konfliktů mezi oběma stranami a postupně směřující k úplnému vytlačení porodních bab z jejich tradičního pole působnosti. Je třeba vnímat drobné nuance a posuzovat jednotlivé případy ve všech jejich rovinách. Navíc spor o hlavní slovo a autoritu v porodnictví nebyl pouze záležitostí dvou stran (porodníků a porodních bab), ale vstupovali do něj i další aktéři: chirurgové či lékaři působící mimo akademické prostředí. Proto je možné objevit v rámci procesu, který je v odborné literatuře tak často charakterizován jako výlučně konfliktní, projevy tolerance a dokonce kooperace jeho jednotlivých účastníků. V jistém ohledu je historie porodnictví historií tolerance – jedna nebo druhá strana musí více či méně ustoupit ze svých pozic a rozdělit se o své teritorium.

Zusammenfassung

„Ehre den Arzt mit gebührender Verehrung, denn der Herr hat ihn geschaffen.“ Toleranz im Rahmen des Kompetenzstreites zwischen Hebammen und Geburtshelfern in der Frühen Neuzeit?

Die historiographische Auffassung der Geburtswe-
sensgeschichte wurde lange Zeit durch die Linie der
Fortschrittsgeschichte als dem Weg zur Vervoll-
kommnung und „Beherrschung“ des Geburtsvor-
gangs geprägt. Die Arbeiten sind überwiegend im
Geiste einer positiven Anschauung geprägt, dass
die Hebammen als traditionelle Geburtshelferinnen
allmählich in den Hintergrund gedrängt wurden
und deren Platz am Bette der Kreisenden von den
gebildeten „professionellen“ Geburtshelfern einge-
nommen wurde. In der historiographischen Rekon-
struktion der Vergangenheit siegt also Fortschritt
über Obskurantismus, die Kreisenden bekommen
eine Betreuung von höherer Qualität, womit die
Aussichten auf einen optimalen Geburtsverlauf ver-
bessert werden. Die Reaktion auf diese Auffassung
war die von verschiedenen Positionen (feministi-
sche Bewegung, radikale Medizinkritik und nicht
zuletzt die Philosophie Michel Foucaults) ausge-
hende Kritik, welche die Geschichte der Geburt als
Machtgeschichte versteht – diese Macht wird dank
ihrer akademischen Bildung von Geburtshelfern
erworben, die allmählich die Hebammen verdrän-
gen und den Weg zur Medikalisierung des Geburts-
wesens bahnen. Diese Konzeption erzeugt dichotomische radikale Gegensätze: Frauen versus
Männer, Tradition versus Wissenschaft, Natur ver-
sus Technik. In den letzten Jahren zeigt sich beson-
ders dank der ausländischen Geschichtsschreibung,
dass die Problematik nicht so geradlinig ist, wie sie
vielleicht wirken mochte. Die Geburt, in deren Vor-
dergrund in der Frühen Neuzeit kulturelle und so-
ziale Aspekte stehen (Rituale, Traditionen u. ä.),
wurde unterschiedlich wahrgenommen und erlebt.
Zwischen den Frauen-Hebammen und Männern-
Geburtshelfern kommt es in verschiedenen Situa-

tionen zu unterschiedlichen Weisen der Positionen-
aushandlung, unterschiedlichen Konfliktarten, aber
auch zu Fällen von Kooperation und gegenseitiger
Toleranz. Dies anschaulich zu machen ist das Ziel
der vorliegenden Studie. Den Ausgangspunkt wer-
den aus deutschen Gebieten stammende Quellen
bilden, wo wir nicht nur eine große Produktion von
Werken mit Geburtsthematik beobachten können,
sondern auch reiche Rezeption und Übersetzungen
von ausländischen, insbesondere französischen
Werken.

Die Studie bemüht sich, an einer Reihe von Bei-
spielen anzudeuten, dass der Kompetenzstreit zwi-
schen Hebammen und Geburtshelfern in der Frü-
hen Neuzeit nicht als ein einheitlicher Prozess
aufzufassen ist, der sich auf einer Reihe von Kon-
flikten zwischen den beiden Parteien gründet und
allmählich auf völlige Verdrängung der Hebammen
von deren traditionellem Wirkungsfeld zielt. Es ist
notwendig, die geringen Nuancen wahrzunehmen
und die einzelnen Fälle auf allen Ebenen zu betrach-
ten. Zudem war der Streit um das Sagen und Au-
torität im Geburtswesen nicht nur eine Angelegen-
heit von zwei Parteien (Geburtshelfern und
Hebammen), sondern es traten auch weitere Ak-
teure ein: Chirurgen oder außerhalb des akademi-
schen Umfeldes wirkende Ärzte. Deshalb ist es mög-
lich, im Rahmen des Prozesses, der in der
Fachliteratur so häufig als ein ausschließlich kon-
fliktvoller charakterisiert wird, Äußerungen von
Toleranz und sogar Kooperation zwischen dessen
einzelnen Beteiligten zu entdecken. In einer gewis-
sen Hinsicht ist die Geschichte des Geburtswesens
auch eine Toleranzgeschichte – die eine oder ande-
re Partei muss mehr oder weniger ihre Posten ver-
lassen und ihr Territorium teilen.